

Krise jako výzva, nebo výmluva? Některá úskalí realizace orálněhistorických projektů v průběhu „covidové“ krize (a po ní) / Crisis as a challenge or an excuse? Some pitfalls in the implementation of oral history projects during (and after) the “covid” crisis

Lenka Krátká

Abstrakt

Text akcentuje klíčová témata realizace (zejména) orálněhistorických projektů v době krizí, respektive globální koronavirové krize, která v tomto ohledu slouží jako modelový příklad. Autorka věnuje pozornost především dopadům krize na realizaci rozhovorů, od proměny zájmu a priorit narátorů či narátorek, přes jejich intenzivní kontakty s výzkumníky v době po realizaci rozhovoru, až po proměnu vztahu tazatel–narátor v návaznosti na zdravotní rizika. Dotýká se také tématu prohloubení „psychotherapeutické“ role tazatele či tazatelky v projektech, pokud jsou realizovány v době krizí.

Abstract

The article emphasizes the key topics of (primarily) oral history projects' realization in times of crisis, respectively the global coronavirus crisis, which serves as a model example in this regard. The author pays particular attention to the effects of the crisis during various project phases: from the change in narrators' interest and priorities, through their intensive contacts with researchers in the time after the interview, to the change in the interviewer–narrator relationship due to health risks. The paper also touches on deepening the “psychotherapeutic” role of the interviewer in projects if they are implemented in times of crisis.

Klíčová slova: Covid-19; krize; metodologie; orální historie.

Key words: Covid-19; crisis; methodology; oral history.

Vzpomínka na jaro 2020

Ve chvíli, kdy dokončuji tento článek, pandemie onemocnění SARS Covid-19 trvá již déle než rok. V jeho průběhu si společnost i každý z nás prošel s různou intenzitou možná všemi „obvyklými“ fázemi krize, jak jsou známé z psychologie – tedy ohrožení, pocit zranitelnosti a nedostatku kontroly nad situací,

a nakonec předefinování krize, její vyřešení, ať již s využitím známých vyrovnávacích prostředků, nebo s pomocí nových způsobů řešení problémů.¹ Tento proces není zatím ukončený, globální krize není zcela vyřešena, můžeme však činit první předběžné závěry o tom, co „vzala“ a co „dala“. Takové hodnocení „ztrát a nálezů“ bude hodně závislé na konkrétní oblasti soukromého, pracovního či společenského života, jejíž optikou budeme krizi nahlížet.

Já v tomto textu na pozadí pandemické krize reflektuji klíčové změny, které zcela nová situace přinesla do bádání v oblasti společenských věd obecně (zvláště v první části příspěvku) i konkrétně do orálněhistorické výzkumné praxe (v druhé části). Jedná se o přehledový text, který shrnuje některé dosavadní zkušenosti, a možná klade více otázek než odpovědí. Především pak otevírá diskusi a upozorňuje na nové výzvy, zvláště metodologické a etické, které Covid-19 se všemi svými dopady před orální historičky a historiky postavil.

Pokud bych měla nějak charakterizovat výchozí pozici v úplně prvních dnech a týdnech krize, a to jak v životě soukromém, tak pracovním či badatelském, rozhodně bych použila slovo nepřipravenost. Do celkové charakteristiky bych však zahrнула také obavy, ohromení, někdy očekávání. Na počátku „covidové“ krize jsem zaznamenala – zvláště u mladších lidí – jistou formu přijetí nové situace, pokud již ne rovnou pozitivní hodnocení. Tu více, tu méně zřetelně se objevoval pocit jedinečnosti, že se dostáváme do jakéhosi bodu zlomu, kdy se „svět změní“, kdy nic nebude jako dřív a my máme šanci „být u toho“. Příjemná byla lidská sounáležitost tohoto období, z dnešního pohledu spíše naivní pak byla víra, že se svět sice promění, ale že brzy budeme žít opět „normálně“.

Očekávání se však změnilo v protahované čekání, z bodu zlomu se stala dlouhotrvající krize, ohromení se proměnilo v únavu a frustraci. To asi zažil a zažívá každý z nás. Tato situace a její dynamika se nevyhnutelně promítla také do všech výzkumných projektů, ať již těch, které finančně podpořily grantové agentury, nebo projektů realizovaných v rámci jednotlivých výzkumných institucí či univerzit, včetně prací studentských, diplomních a disertačních.

Skutečnost, že je současná pandemická krize unikátní a bezprecedentní, mimo jiné znamenala, že jsme jednak nebyli připraveni, jednak chyběl přijatelný „model řešení“, anebo alespoň adaptace, případně zvládnutí, který by bylo možné využít.² Tato okolnost, společně s pocitem ohrožení, možná až jakousi

¹ Například: VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-021207, s. 39–40.

² Nejčastěji se jako globální krize obdobného rozsahu a „významu“ uvádí pandemie španělské chřipky let 1918–1919/1920. (Například: TAUBENBERGER, Jeffery K. – MORENS, David M. 1918 Influenza. The Mother of All Pandemics. *Emerging Infectious Diseases* vol. 12, no. 1, 2006, s. 15–22. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3291398/>> [Cit. 2021-04-10].) Nicméně společenský kontext (například technologický pokrok, význam vědy a výzkumu, ale třeba i medializace) je natolik odlišný, že pro zvládnutí současné krizové situace

celospolečenskou parálýzou na straně jedné a očekáváním brzkého návratu k „normálu“ na straně druhé, vedla k narušení běžné denní rutiny, což se projevilo především ve zpomalení, případně v úplném přerušení prací. Ve výzkumných úkolech tak došlo k výraznému zdržení. Na nejednom pracovišti nastal až „prázdninový útlum“, doprovázený předpokladem, že situace se s příchodem léta 2020 vyřeší. Předpovědi o druhé vlně nebyly brány příliš vážně, respektive nikdo se na takovou situaci nepřipravoval.

Velké problémy v každodenní výzkumné praxi způsobilo uzavření knihoven i archivů. Knihovny postupně reagovaly zpřístupňováním svých digitalizovaných zdrojů a bezplatnou možností využití databází, jež nejsou běžně dostupné. Jeden z nezamýšlených pozitivních důsledků krize lze najít právě v této oblasti. Byť své závěry zatím nemohu podpořit kvantitativními „tvrdými“ daty, je velmi pravděpodobné, že právě díky vstřícnému kroku knihoven nejen studentské, kvalifikační, ale i jiné odborné práce více reflektují relevantní odbornou literaturu (z hlediska historického také svébytný pramen). V době „před-covidové“ často nedostatek kapacit, někdy horší dostupnosti titulů, respektive knihoven, ale třeba i množství dalších aktivit, včetně volnočasových, vedly k tomu, že se badatel či badatelka (a neplatí to jen o studentech) snažili maximálně využít zdroje, které měli k dispozici ve svém nejbližším okolí, ale především na internetu. Najednou se tyto „knihovní obzory“ rozšířily, množství titulů dříve nedostupných bylo možné získat velmi snadno, aniž by se člověk zvedl z pracovní židle. Navíc online „brouzdání“ knihovnou mohlo být v čase jinak omezených možností i rozptýlením.

U archivů je otázka zpřístupňování dokumentů poněkud problematičtější, ať již z hlediska legislativy, nebo z hlediska zapracovanosti jednotlivých fondů a míry jejich digitalizace.³ Archivní pracoviště tak postupně reagovala spíše změnou procesů a pravidel pro badatelské návštěvy, při dodržení všech hygienických opatření, nařízení vlády a příslušných ministerstev. Současná praxe však ukazuje, že i při vši snaze jednotlivých institucí je ztížený přístup k archiváliím příčinou zpomalení a někdy dokonce pozastavení velké části projektových úkolů.

Pomyslná první fáze krize tedy přinesla určité výzvy a problémy, jejichž vyřešení nakonec vedlo třeba ke změně zaběhnutých postupů práce, často s důrazem na efektivnější využívání moderních technologií. Zcela nová a unikátní situace ovšem byla také inspirující. Vedla nejen k zamyšlení, k promýšlení někdy až existenciálních otázek, ale i ke snaze „něco udělat“, nějak reagovat, něčím

---

v každodenním životě tato historická zkušenost je využitelná jen malou měrou, nejčastěji je nabízena pouze jako historická paralela.

³ Viz například rozhovor s ředitelkou Národního archivu České republiky Evou Drašarovou: BAKOVÁ, Teresa. Digitalizace všech dokumentů by nám trvala asi tři sta let. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.mvcr.cz/clanek/digitalizace-vsech-dokumentu-by-nam-trvala-asi-tri-sta-let.aspx>> [Cit. 2021-04-10].

příspěť, podílet se na zvládnání těžkého období. Dostávám se tak k „naší“ disciplíně, k orální historii, historickému poznání obecně. Orální historičky a historici i „nastupující“ generace, tedy ti, kteří teprve získávali první teoretické, metodologické a praktické zkušenosti v rámci studia orální historie, se rozhodli tyto své dovednosti a kompetence využít. A začali prostřednictvím rozhovorů s lidmi ve svém okolí, ale třeba také s využitím deníkových záznamů, zaznamenávat vlastní historickou zkušenost „s Covidem“.⁴ Vznikl tak nenahraditelný pramen, základ pro další bádání o „časech koronaviru“, pro pozdější reflexi hodnot a postojů, které byly stejně unikátní jako sama krize, ale na které si možná mnoho z nás dnes již příliš nepamatuje, anebo je neumí ve vyprávění prožít se stejnou intenzitou.

Při rešerši relevantních oborových periodik, zde vybírám pro ilustraci jedno z předních, časopis americké asociace orální historie (Oral History Association) *Oral History Review*, je zřejmé a pochopitelné, že podobnou cestou se vydali také ostatní orální historici a historičky. I pro ně krize znamená výzvu jak osobní, tak profesní. Namátkou lze zmínit například jeden z projektů probíhajících v americkém prostředí, který vede Jason M. Kelly,⁵ nebo zamyšlení nad metodologickým přínosem orální historie při zkoumání pandemické krize Stephena Sloana.⁶ Obdobně reagovali i ostatní odborníci a odbornice, takže se poměrně spontánně začala vytvářet téměř celosvětová databáze svědectví o této krizi. Přitom sdílené zkušenosti, osobní příběhy, jež byly zaznamenány a uchovány s využitím principů „dobré praxe“ metody orální historie, poskytují pevné základy pro další bádání, další projekty, včetně těch mezinárodně komparativních.

Záměrně zde zdůrazňuji metodologické aspekty, protože vedle projektů orálněhistorických, případně projektů realizovaných v rámci příbuzných společenských věd (nejčastěji psychologie a sociologie), byla zachycena celá řada dalších osobních příběhů, reflexí a zpracováno množství deníkových záznamů. Nejednalo se jen o klasické rozhovory, ale často také o audiovizuální nahrávky k tématu pandemie, jejího vnímání a prožívání, v anglofonním světě souhrmně označované jako tzv. lock down stories, covid stories apod.⁷ Tyto příběhy zaznamenávali

⁴ Zde odkazují konkrétně na aktivity Pracoviště orální historie – soudobé dějiny (navazující magisterské studium) na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, vedené Miroslavem Vaňkem a Janou Wohlmut Markupovou (reflexe projektu nabízí i tento sborník). Konkrétně se jednalo o realizaci rozhovorů a vytváření deníkových záznamů. V určitých obměnách, možná v menším měřítku se podobné aktivity rozvíjely i na dalších pracovištích, případně v rámci úzkých pracovních týmů.

⁵ KELLY, Jason M. (2020) The COVID-19 Oral History Project: Some Preliminary Notes from the Field. *The Oral History Review*, vol. 47, no. 2 (2010), s. 240–252. [Online] Dostupné z URL DOI: <10.1080/00940798.2020.1798257> [2021-04-20].

⁶ SLOAN, Stephen M. Behind the ‘Curve’: COVID-19, Infodemic, and Oral History. *The Oral History Review*, vol. 47, no. 2 (2020), s. 193–202. [Online] Dostupné z URL DOI: <10.1080/00940798.2020.1798256> [Cit. 2021-04-20].

⁷ Pro ilustraci odkaz na otevřenou webovou platformu, která je přímo připravena, aby zde lidé

jednotlivci i nejrůznější instituce, od univerzit a historických pracovišť, přes média, nemocnice, náboženské organizace až třeba po umělce či dokonce děti.⁸

V rámci letošní výroční konference České asociace orální historie se pak otevřela otázka, do jaké míry uvedené „projekty“ a iniciativy proměňují podobu orální historie.⁹ Myslím, že již hlavní charakteristiky „příběhů z lock downu“ naznačují, že se jedná o poněkud jiný typ pramene – nahrávky jsou spíše krátké, tematicky zaměřené, v mnoha ohledech se podobají tomu, jak lidé dnes sdílejí více či méně otevřeně „své životy“ prostřednictvím sociálních sítí. Zachycují jedinečný moment historie, umožňují sdílet osobní zkušenost, a mohou být svého druhu emocionální podporou v těžkých časech. Jsou svědectvím doby a ve společenských vědách mají své místo jako svébytný pramen. A takto je vhodné zachycená svědectví zpracovávat. Chybějící metodologické ukotvení, někdy nedostatečné nebo dokonce žádné ošetření přístupu k nahrávkám (tedy ochrana osobních údajů, etika zpracování materiálu), ovšem nevyvolávají otázky o „potřebě“ orálních historiků a historiček, ale naopak stvrzují význam metodologicky správně realizovaných orálněhistorických projektů.

Sejít se, nebo se jen připojit?

Nyní bych chtěla pozornost obrátit od „covidových“ projektů k projektům v „době covidu“, k již avizované reflexi dopadů, změn a výzev, které krize přinesla do orálněhistorické teorie i praxe. U projektů, které byly v určité fázi rozpracovanosti, se interakce s narátory či narátorkami v průběhu „první vlny“ – také kvůli zásadnímu omezení osobních kontaktů – zintenzivnily, a to zejména v návazných projektových fázích. Velmi hezky tento vývoj ukazuje příspěvek Hany Bortlové-Vondrákové, která ve svém textu nejen rozšiřuje metodologický „background“ editace orálněhistorických rozhovorů, ale zároveň citlivě zachycuje nové dimenze vztahu narátor – tazatel. Naproti tomu při navazování nových kontaktů, domlouvání možností uskutečnit rozhovor, ať již osobně (při dodržení příslušných opatření) nebo formou elektronické komunikace, jsme naráželi především na nezájem. Lidé měli v danou chvíli „jiné starosti“, jakoby ostatní témata vedle „covidu“ ztratila svou naléhavost. Alespoň zpočátku.

Zásadním způsobem v neprospěch případných kontaktů intervenovaly oboustranné obavy ze zdravotních rizik. Jak velkou dynamiku mají nejrůznější

---

nahrávali a sdíleli své příběhy: <https://coronadiaries.io>. Nicméně v tomto konkrétním případě je předem pevně stanovena délka nahrávky dvě minuty.

⁸ Jedním z nejdůležitějších příspěvků je v této souvislosti projekt UNICEF: Kids' video diaries about life during COVID-19. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.unicef.org/coronavirus/kids-video-diaries-about-life-during-covid-19>> [2021-04-29].

⁹ Například příspěvek kolegyně z Univerzity Palackého v Olomouci: ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁ-KOVÁ, Radmila. *Jak mění krize a pandemie orální historii?* Viz: Program VII. mezinárodní konference COHA zveřejněn!. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.coha.cz/program-vii-mezinarodni-konference-coha-zverejnen/>> [Cit. 2021-04-15].

aspekty probíhající pandemie ukazuje problematika testování. Když na jaře 2020 někteří narátoři vyžadovali po tazateli, aby se prokázal negativním testem „na Covid“, bylo to cosi nového, navíc poměrně nákladného (s úhradou testu nepočítaly ani podmínky poskytnutí grantové podpory). Dnes je testování součástí každodenní reality a jeho význam pravděpodobně – alespoň dočasně – dále poroste.¹⁰ Mohli bychom diskutovat o kvalitě a průkaznosti testů, o frekvenci testování, ale to jsou otázky, které v danou chvíli nejsou uspokojivě vyřešeny v žádné ze sfér společenského života. Tento ilustrativní příklad však dokládá, jak naše schopnost reagovat na měnící „prostředí“, a to nejen v době krize, ovlivňuje, zda poskytneme „naším“ dárcům příběhů jistotu, zda si získáme tolik potřebnou důvěru.

Skutečnost, že pandemie postihla celou společnost, navíc způsobila, že zdravotní riziko, zdravotní problematika obecně ovlivnily i pomyslnou hierarchii vztahu tazatel–narátor. Ačkoliv je orální historie jedna z nejdemokratičtějších společenskovědních metod vůbec, stále v praxi svou roli hraje „expertní moc“ badatelů a badatelek, resp. tazatelek a tazatelů. Vychází to ze skutečnosti, že oni řídí projekt, vybírají vhodné narátory a narátorky, zaznamenávají svědectví, a také je interpretují, sdílejí s širším publikem. A co je obzvláště důležité z hlediska narátorů, zaznamenávají toto svědectví pro další generace.¹¹ Jelikož jsou zástupci badatelských institucí, bývá na ně také pohlíženo jako na ženy a muže s určitým kreditem, takže narátoři a narátorky, zejména z řad „obyčejných“ lidí, vůči nim vyjadřují určitý respekt. Ten může někdy vyústit až do momentu, kdy se stydí mluvit „normálně“, o obyčejných věcech, nepřipadají si důležití. I když se v orálněhistorickém rozhovoru jedná o vzájemný proces „vytváření pramene“, jsou to právě výzkumníci, nebo přinejmenším tazatelé a tazatelky, kteří jsou v interakci „hybateli děje“. Lidé, kteří sdílejí své životní příběhy, své názory i emoce, musí věřit vzájemným ujednáním, tomu, že rozhovor nebude zneužit, že se konkrétní badatel či badatelka a instituce, kterou zastupují, zachovají „správně“, tedy s dodržáním všech etických principů. Někdy si to možná ani neuvědomí, ale důvěra v etický přístup druhé strany, který navíc nemají možnost ověřit, je činí v jistém ohledu zranitelnými.

V okamžiku, kdy do interakce tazatel–narátor vstupuje zdravotní riziko, riziko nákazy, se badatelé či tazatelé a tazatelky mohou cítit ohroženi, zvláště když vstupují do soukromého prostoru druhých lidí, což je velmi pravděpodobné v době uzavření veřejných míst, kde byly rozhovory dříve nahrávány (typicky v kavárnách, restauracích, na pracovištích). Někteří mí kolegové a kolegyně se

¹⁰ Viz aktuálně platné (k 26. 4. 2021) „balíčky pro návrat do normálního života“ ministerstva zdravotnictví (www.koronavirus.mzcr.cz). Jak dynamická je situace ohledně vývoje pandemie ukazuje skutečnost, že v době mezi odevzdáním tohoto příspěvku redakci a přípravou aktualizované verze dle recenzních posudků se stala mnohem naléhavější otázka očkování než testování.

¹¹ V konkrétním případě zde narážíme na širší problematiku tzv. sdílené autority; pro hlubší porozumění problematice: FRISCH, Michael. *A Shared Authority. Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. Albany: State University of New York Press, 1990. ISBN 0-7914-0133-2.

již dokonce ocitli v situaci, kdy narátor od nich požadoval test „na Covid“, ale nepovažoval za potřebné ani nabídnout, že se také nechá otestovat. K takovým situacím docházelo zejména v prvních týdnech, případně měsících pandemie, kdy bylo testování špatně dostupné a nákladné, což postoj narátorů částečně vysvětluje. Prakticky a velmi názorně však tento příklad ukazuje, jak zdravotní riziko mohlo oslabit pozici tazatele či tazatelky; už jenom kvůli tomu, že mohli cítit obavu o své zdraví, potažmo o zdraví svých blízkých, pokud by k nákaze došlo. Zkraje pandemie obdobné situace většinou vyústily v odložení rozhovoru.

Nezřídka však byly rozhovory odkládány i v duchu oboustranného optimismu, s vírou, že se jedná o posun termínu v řádech dnů, možná několika málo týdnů. Ve světle těchto konkrétních zkušeností je velmi překvapivé, jak naopak první pandemická vlna mohla ovlivnit chování narátorů a narátorek v těch fázích projektu, kdy již byl navázán vztah s výzkumníci, výzkumníkem. Typickým příkladem byla intenzivní spolupráce při editacích rozhovorů, která v některých konkrétních projektech přesahovala rámec toho, na co jsme doposud byli zvyklí.¹² Nabízí se otázka, do jaké míry participace narátorek a narátorů na této fázi projektu „jen“ suplovala chybějící kontakty, zmírňovala pocity izolovanosti a opuštěnosti. Účast v projektu však mohla být – v důsledku nových okolností krize – vnímána i jako jedna z mála šancí, které ještě lidé dostanou, aby zanechali svědectví o svém životě. Bezprecedentní pandemická situace, ohrožující všechny dosavadní jistoty, včetně vlastního života je bezpochyby důvodem k životnímu bilancování. Z hlediska výzkumné praxe se tak v dané souvislosti nejen potvrdila, ale ještě prohloubila svého druhu terapeutická funkce orálněhistorického rozhovoru.¹³ Tato pozice však klade na badatelky a badatele další nároky.

Co je nové a velmi zatěžující, je skutečnost, že výzkumníci a výzkumnice se v průběhu krize – kvůli jejímu globálnímu rozměru – nacházejí v obdobně problematické situaci, řeší obdobné problémy jako narátoři, možná pociťují i podobné či stejné obavy a strachy. Ale přesto od nás narátoři a narátorky očekávají (někdy jen nevědomky), že poskytneme stabilitu, podporu, pozitivní zpětnou vazbu. Skutečnost, že toto můžeme udělat, je z hlediska lidského neocenitelnou přidanou hodnotou orální historie. Z hlediska praktického je to však velmi náročné – jednak na psychiku, jednak na jakousi životní logistiku, především plánování času. Najednou se nemůžeme spolehnout na předchozí odhady, jež vycházely z praktické zkušenosti, z toho, jak dlouho bude trvat rozhovor, včetně fáze po skončení nahrávání, jak rozsáhlé budou editace, jak moc o nich budou

¹² Modelovým příkladem mohou být zkušenosti s editacemi rozhovorů kolegyně Hany Bortlové-Vondrákové, které jsou reflektovány v jednom z příspěvků a částečně také ve výsledné publikaci rozhovorů: BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, Hana (ed.). Španělská vesnice. *Reflexe „ciziny“ ve vzpomínkách odborníků na hispánský svět*. Praha: Academia, 2021, v tisku.

¹³ JOSSELSOHN, Ruthellen. On Writing Other People's Lives. In: JOSSELSOHN, Ruthellen (ed.). *The narrative study of lives, Vol. 4. Ethics and process in the narrative study of lives*. SAGE Publications, 1996. ISBN 0-7619-0237-6, s. 60–71.

chtít narátoři a narátorky diskutovat, jak zásadní budou změny a úpravy již řečeného. Zjednodušeně, jak se připravit na to, že najednou mají narátoři v důsledku drastického omezení jiných běžných aktivit mnohem více času právě na samotný rozhovor, resp. na účast v orálněhistorickém projektu. Příklad uplynulého „covidového“ roku jasně ukazuje, že v „nenormální době“ nic není předem dané, vše má svou dynamiku, v závislosti na tom, jak se společnost i jednotlivci krizi přizpůsobují.

Jestli bych měla vybrat nějakou důležitou kvantitativní změnu, kterou první „rok krize“ přinesl, pak je to určitě nárůst rozhovorů realizovaných distanční formou, „prostřednictvím obrazovky“. Často byla důvodem pro využití online nástrojů k vedení rozhovorů potřeba badatelského týmu realizovat projekt navzdory omezením. A tak se výzkumníci a výzkumnice novému „trendu“ poměrně rychle přizpůsobili; v orální historii uplynulý rok přinesl nové zkušenosti i určitou jistotu při realizaci rozhovorů prostřednictvím tzv. nových médií. Přehledový text Jiřího Hlaváčka v tomto tematickém čísle pak vnímám i jako návod „jak na to“ a zejména, jakých chyb se ve vedení rozhovoru „na dálku“ vyvarovat. Může totiž nastat situace, že právě „technická zručnost“ se může stát jedním z momentů, prostřednictvím kterého v narátorovi či narátorce budíme důvěru.

Pozitivum v daném ohledu představuje skutečnost, že i lidé poměrně vysokého věku si rozšířili kompetence v oblasti elektronické komunikace. Online způsob komunikace pro ně často byl jediným spojením s nejbližšími a s rodinou, což je silně motivovalo k osvojení si příslušných dovedností. Pak už bylo snadné domluvit se s nimi na rozhovoru ve „virtuálním prostoru“, resp. distanční formou. Toto může být výhodou i v budoucnu, například pokud se narátor bude cítit nekomfortně při osobním setkání (obavy z cizích lidí) či bude limitován zdravotními omezeními. Dalším pozitivním efektem tohoto procesu je skutečnost, že zároveň získáváme více videonahrávek, takže můžeme při analýze a interpretaci využít také vizuální vjemy.

Spíše v rovině úvah je pak možnost uskutečnit rozhovory s více lidmi, jelikož online komunikace jednak šetří čas, tedy i náklady, jednak může mít větší rozsah. Typicky v anglofonním prostředí tato výhoda představuje třeba i možnost nahrávat rozhovory s lidmi napříč kontinenty, jelikož zde neexistuje jazyková bariéra. Obdobně si lze představit rozhovory realizované na rozsáhlých územích španělsky mluvících národů či v zemích bývalého Sovětského svazu, kde přinejmenším pamětníci a pamětnice starších generací „společný“ jazyk ovládají.

Jestliže se ale pohybujeme v českém prostředí, realizujeme projekty ve svém mateřském jazyce, naše možnosti jsou v tomto ohledu výrazně omezené. Na druhé straně se díky využívání online formy rozhovoru možná otevírá šance více zahrnout do výzkumů historickou perspektivu druhé části bývalé federace,

tedy Slovenska (ale také odlehlejších regionů českých zemí s perspektivou „regionu“ či „periferie“). Potřeba komparace, vůbec zahrnutí slovenské zkušenosti do vyprávění o předlistopadovém Československu je více než nezbytná. Umožní nám však pomyslné přesunutí části výzkumu do virtuálního prostoru takový přesah? Teoreticky jsme připraveni. Z praktického hlediska si myslím, že pro realizaci obdobných záměrů je nezbytné mít spolehlivého institucionálního partnera na „druhé straně“. Zároveň považuji za důležité, aby výzkumné závěry orálně-historických projektů vycházely i z rozhovorů postavených na bezprostřední osobní interakci takzvané tváří tvář, nezbytné pro získání důvěry, potažmo otevřeného a upřímného životního příběhu.

Jde o to, že online „setkání“ vždy zůstane více či méně neosobní, takže může být obtížné akcentovat v rozhovoru citlivá témata, být druhému nablízku, když vzpomíná na krizové okamžiky svého života, na tragédie či naopak dojemné nebo šťastné chvíle. Jedním ze zajímavých momentů letos uskutečněné VII. mezinárodní konference České asociace orální historie s podtitulem Orální historie v čase krizi je tudíž pro mě právě intenzivní odborná diskuse o (ne)zbytnosti osobní interakce v rámci rozhovoru. Jakýmsi kompromisním závěrem této diskuse je, myslím, rozumná kombinace obou přístupů a také citlivá reakce na preference narátorů a narátorek.

A jak dál?

Z výše řečeného je patrné, že máme nástroje, jakými dokážeme reagovat na nové výzvy, kterým v souvislosti s krizí v projektech čelíme; a že pokud je to možné, dokážeme tyto výzvy využít ve prospěch poznání, ale také ve prospěch našich nejdůležitějších partnerů – narátorek a narátorů. Zbývá upozornit na jedno nebezpečí, které zmiňuji i v názvu článku, a to je krize jako výmluva. Svého druhu výmluvy, které přicházely od narátorů, byly zmíněny již výše, v části věnované rozhovorům, respektive kontaktování narátorů a narátorek, domlouvání schůzek. I zde trochu narážím na dynamiku celé krize – s tím, jak přetrvávají protiepidemická opatření, která omezují běžný život, mohou být naopak osobní setkání s výzkumníky vítaným „vychýlením“ z nenormální doby.

Z hlediska výzkumné praxe však závažnější problém představují situace, kdy krizi jako výmluvu využívají ti, kteří mají projekty realizovat. Sledovala jsem takové chování u studujících, u kolegů, četla jsem (stylisticky dobře formulované) množství výmluv stále znovu a znovu v nejrůznějších grantových zprávách i ve výkaznictví, s nímž se v každodenní praxi setkávám. Často tyto výmluvy vedly k dalšímu zdržení, které někdy narůstalo takovým způsobem, že samo o sobě působilo jako demotivační (až paralyzující) faktor. I z toho důvodu, že krize neměla a nemá ohraničený a předvídatelný konec. Někdy dokonce mentální přízpůsobení se dané situaci přicházelo se značným zpožděním za praktickými opatřeními k řešení krize, jež začala být po počátečním „šoku“ postupně přijímána a zaváděna do praxe.

Tady se ukázala orální historie jako nezpochybnitelná výhoda, protože navzdory určitým potížím a nevýhodám online komunikace, pořád jsme měli nástroj, jak sbírat informace, vytvářet pramen prostřednictvím realizace rozhovorů a postupovat v práci. Navíc orální historici a historičky, jelikož jsou zvyklí pracovat s tak nevyzpytatelným „pramenem“ jako je člověk, jsou mnohem lépe připraveni na zvládnání krize, jejíž podstatou je nejistota. Nyní máme šanci se na svá témata dívat novou optikou. Máme šanci využívat nové postupy, osvojovat si nové zkušenosti. A máme „důkaz“, že osobní setkání nelze zcela nahradit. Ovšem stejně tak máme „důkaz“, že alternativní řešení prostřednictvím méně osobních interakcí nelze ztracovat. Bude jistě zajímavé sledovat, nakolik se výzvy, jež krize přinesla a v tuto chvíli stále přináší, promítnou do badatelské každodennosti – nakolik se například rozvine výzkum ve virtuálním prostoru, nakolik budou využívána tzv. nová média. Pandemická krize se stala důležitým historickým milníkem, a to jak „velkých“ dějin, tak dějin „malých“, dějin každého z nás. V tuto chvíli je však tématem nejen důležitým, ale v jistém ohledu také „módním“. Jako orální historici a historičky se musíme dívat za tento horizont módního tématu a připravit se na jeho kritické zpracování.

Použité zdroje / References

Literatura

BORTLOVÁ-VONDRÁKOVÁ, Hana (ed.). *Španělská vesnice. Reflexe „ciziny“ ve vzpomínkách odborníků na hispánský svět*. Praha: Academia, 2021, v tisku.

FRISCH, Michael. *A Shared Authority. Essays on the Craft and Meaning of Oral and Public History*. Albany: State University of New York Press, 1990. ISBN 0-7914-0133-2

JOSSELSOHN, Ruthellen. On Writing Other People's Lives. In: JOSSELSOHN, Ruthellen (ed.). *The narrative study of lives, Vol. 4. Ethics and process in the narrative study of lives*. SAGE Publications, 1996. ISBN 0-7619-0237-6, s. 60–71

VODÁČKOVÁ, Daniela a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-021207

Internetové zdroje

BABKOVÁ, Teresa. Digitalizace všech dokumentů by nám trvala asi tři sta let. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.mvcr.cz/clanek/digitalizace-vsech-dokumentu-by-nam-trvala-asi-tri-sta-let.aspx>> [Cit. 2021-04-10]

KELLY, Jason M. (2020) The COVID-19 Oral History Project: Some Preliminary Notes from the Field. *The Oral History Review*, vol. 47, no. 2 (2010), s. 240–252. [Online] Dostupné z URL DOI: <10.1080/00940798.2020.1798257> [2021-04-20]

Kids' video diaries about life during COVID-19. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.unicef.org/coronavirus/kids-video-diaries-about-life-during-covid-19>> [2021-04-29]

SLOAN, Stephen M. Behind the 'Curve': COVID-19, Infodemic, and Oral History. *The Oral History Review*, vol. 47, no. 2 (2020), s. 193–202. [Online] Dostupné z URL DOI: <10.1080/00940798.2020.1798256> [Cit. 2021-04-20]

ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Radmila. *Jak mění krize a pandemie orální historii?* Viz: Program VII. mezinárodní konference COHA zveřejněn!. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.coha.cz/program-vii-mezinarodni-konference-coha-zverejnen/>> [Cit. 2021-04-15]

TAUBENBERGER, Jeffery K. – MORENS, David M. 1918 Influenza. the Mother of All Pandemics. *Emerging Infectious Diseases*. *The Oral History Review*, vol. 12, no. 1, 2006, s. 15–22. [Online] Dostupné z URL:<<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3291398/>> [Cit. 2021-04-10]

O autorece

PhDr. Lenka Krátká, Ph.D. vyučuje na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy (pracoviště Orální historie – soudobé dějiny). Zaměřuje se na oblast hospodářských a sociálních dějin Československa po druhé světové válce, těžištěm zájmu v oblasti metodologické je interpretace narativních pramenů.

E-mail: Lenka.Kratka@fhs.cuni.cz